

УДК 316.61

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-2.10>**О. С. Казачінер**

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

І. В. Гордієнко

кандидат медичних наук,
доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ І МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

Статтю присвячено визначенню особливостей формування здоров'язберезувальної компетентності дошкільників і молодших школярів, у тому числі й з особливими освітніми потребами, засобами казкотерапії. Було визначено перелік відповідних казок, творів дитячої художньої літератури, віршів, мультиплікаційних і художніх фільмів. Виділено взаємопов'язані напрями здійснення формування та розвитку здоров'язберезувальної компетентності дошкільників і молодших школярів, у тому числі й з особливими освітніми потребами, засобами казкотерапії: режим дня; спорт і здоров'я; здоров'я та хвороба; моральне здоров'я; формування життєво важливих цінностей; особиста гігієна, культурно-гігієнічні навички; загартування; культура харчування; корисна й шкідлива їжа; самообслуговування; дбайливе ставлення до іграшок і речей; Сон і спокій. Наведено приклади різних видів діяльності для дітей на матеріалі засобів казкотерапії:

- 1) аналіз змісту твору, поведінки героїв, їхніх учинків, до чого вони приводять, визначення головної думки, розгляд ілюстрацій і бесіда за ними;
- 2) збирання пазлів-ілюстрацій до казок;
- 3) робота з інтерактивною книгою / книжкою-іграшкою / книжкою з піктограмами;
- 4) самостійне малювання ілюстрацій;
- 5) постановка речення в правильній послідовності (відповідно до змісту казки (оповідання, вірша, мультфільму, дитячого художнього фільму));
- 6) підготовка й участь у театралізованій виставі до казки (оповідання, вірша, мультфільму, дитячого художнього фільму);
- 7) виготовлення ляльок до лялькового театру й підготовка вистави;
- 8) відгадування загадок до казки (оповідання, вірша, мультфільму, дитячого художнього фільму), добір прислів'я, приказки, які можуть ілюструвати їхній зміст;
- 9) відгадування кросвордів;
- 10) участь у гри-подорожі;
- 11) домальовування ілюстрації, окремих предметів, обведення, штрихування;
- 12) формування розумових операцій: узагальнення, аналіз, синтез на основі змісту твору тощо.

Ключові слова: компетентність, здоров'я, здоров'язберезувальна компетентність, казкотерапія, дошкільники, молодші школярі, діти з особливими освітніми потребами.

Постановка проблеми. У ситуації, що склалася у світі, гасло «Збережімо здоров'я дітей» дещо застаріло. Якщо здоров'я – це багатство, то його потрібно відтворювати, збільшувати, а не просто зберігати.

Як відомо, причинами різкого зниження рівня здоров'я дітей дошкільного й молодшого шкільного віку є спад рівня життя, соціальні потрясіння, несприятлива екологічна ситуація в Україні, погіршення стану здоров'я матері, стреси, дефіцит рухової активності, неповноцінне харчування, перевантаження тощо.

Під здоровим способом життя розуміють такий, за якого зберігаються та розширюються резерви

організму. Якщо діти з самого раннього дитинства навчатися цінувати, берегти й зміцнювати своє здоров'я, а батьки й педагогічні працівники особистим прикладом демонструватимуть здоровий спосіб життя, лише в цьому випадку можна сподіватися, що майбутні покоління будуть здоровішими й розвиненішими не лише фізично, а й особистісно, інтелектуально, духовно.

Отже, виникає потреба в пошуку ефективних, цікавих і доступних засобів, які можуть бути використані педагогом у роботі з формування здоров'язберезувальної компетентності дітей дошкільного й молодшого шкільного віку, в тому

числі й з особливими освітніми потребами. Одним із них, на нашу думку, є казкотерапія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що різноманітні питання формування та розвитку здоров'язбережувальної компетентності дітей студіювали В.І. Миценко (життєві навички й ключові компетентності як основа здорового способу життя) [7], С.О. Фішев, Ю.О. Фішев (формування в дітей і молоді культури здоров'я та здорового способу життя в процесі фізичного виховання) [11], Т.К. Андрущенко (формування здоров'язбережувальної компетентності в дітей дошкільного віку) [12], О.М. Ващенко, О.І. Петрик, Р.О. Валецька, Ю.Ю. Цюпак, Н.А. Деделюк, Т.Є. Цюпак (формування умінь і навичок здорового способу життя учнів початкових класів) [3; 8; 9; 12], О.І. Калюжна, О.В. Маркова (формування навичок здорового способу життя підлітків) [4; 6] та інші.

О.Б. Логвиненко [5] обґрунтував психолого-педагогічну структуру формування здорового способу життя школярів, що містить потреби, бажання, намір, навички, які розглядаються як інтегративна сукупність. Автором зазначено, що фізичне здоров'я пов'язується наукою з індивідуальними особливостями анатомічної будови тіла, фізіологічними функціями організму й відсутністю хвороб, проаналізовано психічне, духовне, соціальне здоров'я людини та їхня взаємна інтеграція, а також зауважено про взаємозалежність соціалізації особистості й формування здорового способу життя.

Проте, використання казкотерапії як засобу формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників і молодших школярів, у тому числі й з особливими освітніми потребами (далі – ООП), нині є надзвичайно актуальним і потребує дослідження.

Мета статті. Мета дослідження полягає у визначенні особливостей формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників і молодших школярів, у тому числі й з ООП, засобами казкотерапії.

Відповідно до мети було окреслено такі завдання:

1. Здійснити аналіз науково-педагогічної літератури з питання формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників і молодших школярів, у тому числі й з ООП.

2. Визначити перелік казок, творів дитячої художньої літератури, віршів, мультиплікаційних і художніх фільмів, які сприяють формуванню здоров'язбережувальної компетентності дошкільників і молодших школярів, у тому числі й з ООП.

3. Навести приклади видів діяльності на матеріалі засобів казкотерапії, які педагог може застосовувати з метою формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників і молодших школярів, зокрема з ООП.

4. Окреслити перспективи подальших наукових пошуків у напрямі цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу. Формування та розвиток здоров'язбережувальної компетентності дошкільників і молодших школярів, у тому числі й з ООП, засобами казкотерапії мають, на нашу думку, здійснюватися в таких взаємопов'язаних напрямках:

1. Режим дня.
2. Спорт і здоров'я.
3. Здоров'я та хвороба.
4. Моральне здоров'я. Формування життєво важливих цінностей.
5. Особиста гігієна, культурно-гігієнічні навички.
6. Загартування.
7. Культура харчування. Корисна та шкідлива їжа.
8. Самообслуговування.
9. Дбайливе ставлення до іграшок та речей.
10. Сон та спокій.

Казки є зрозумілими й близькими дітям, легко запам'ятовуються. Читаючи або розповідаючи казки, розглядаючи ілюстрації до них, у дітей формується поняття про здоровий спосіб життя, про необхідність гігієнічних процедур і товариських стосунків. Ця унікальна можливість пережити, «розіграти» життєві ситуації без шкоди для власного життя та долі ставить казку поряд із найефективнішими способами освітньої роботи з дітьми. Не випадково нині казкотерапія або її елементи використовуються і педагогами, і психологами, і логопедами, і батьками дітей.

Залежно від віку дітей можна використовувати різноманітні види казок, наприклад, казки народів світу про здоров'я: «Вдячна тигриця» (Китай), «Хвороба Лева» (Африка), «Заповіт батька» (Бірма), «Заець та Черепаха», «Ластівка» (Корея), «Ведмідь та Лисиця» (Абхазька народна казка), «Півник та курка в ліщині» (Норвегія), «Сукня з пташиних пер (В'єтнам), «Уявна хвороба» (слов'янська народна казка) й інші; літературні казки: «Федорине горе», «Мийдодір», «Айболить» К. Чуковського й інші; для середнього, старшого дошкільного та молодшого шкільного віку – казки Г. Остера «Петрик-Мікроб», Г. Юдіна «Жадібна жаба», «Правильний засіб», М. Пляцковського «Довга шия», «Бурульки», «Як віслучок учився поважати старших» та інші.

Існують казки на гігієнічну тематику, такі, як «Зубчик-зазнайка» Н. Кубанової та Н. Букреєвої, в яких дітям близький і зрозумілий біль Зубчика й образа Зубної Щітки й самовдоволення мікроба Зубоїда [10].

Діти будь-якого віку люблять і казки-ситуації, які педагог чи батьки можуть створити самостійно: наприклад, про дівчинку, яка не любила вмиватися, і з нею перестали товаришувати мило й рушник. На прикладі казкових героїв дітям наба-

гато цікавіше й легше запам'ятовувати будь-які правила й навички, спрямовані на формування здорового способу життя [10].

На окрему увагу також заслуговує питання формування соціального, морального й духовного здоров'я дітей. Наприклад, художній фільм «Історія дельфіна» – це дивовижна історія про дружбу, самопожертвування та віру в чудо, яка дає важливі життєві уроки, пов'язані з дружбою, відданістю та співчуттям. Фільм «Карате-пацан» навчає проявляти терпіння на шляху до досягнення мети, показує, що добро перемагає зло, а сила не в кулаках, а в голові. Надзвичайно добра й повчальна історія «Чарлі та шоколадна фабрика» надає масу цінних уроків: не зловживати солодким, не злитися, поважати чужу власність, цінувати близьких, не опускати рук у складну хвилину й вірити в мрію. На прикладі 11-річної дівчинки Поліанни чудовий сімейний фільм «Поліанна» (за однойменною повістю Е. Портер) навчає дітей не здаватися, намагатися навіть у поганому бачити хороше. Головна мораль мультиплікаційного фільму «Валл-і» полягає в тому, що в нас лише одна планета, і про неї потрібно піклуватися, підтримувати чистоту й порядок.

Сказане вище дозволило представити перелік казок, творів дитячої художньої літератури, віршів, мультиплікаційних і художніх фільмів, які сприяють формуванню здоров'язбережувальної компетентності дошкільників і молодших школярів, у тому числі й з ООП (таблиця 1).

Серед прикладів різних видів діяльності на матеріалі засобів казкотерапії, які педагог може застосовувати з метою формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників і молод-

ших школярів, у тому числі з ООП, ми можемо навести такі:

1. Аналіз змісту казки (оповідання, вірша, мультфільму, дитячого художнього фільму), поведінки героїв, їхніх учинків, до чого вони приводять, визначення головної думки, розгляд ілюстрацій і бесіда за ними.

2. Збирання пазлів-ілюстрацій до казок.

3. Робота з інтерактивною книгою / книжкою-іграшкою / книжкою з піктограмами.

4. Самостійне малювання ілюстрацій до казки (оповідання, вірша, мультфільму, дитячого художнього фільму).

5. Завдання поставити речення в правильній послідовності (відповідно до змісту казки (оповідання, вірша, мультфільму, дитячого художнього фільму)).

6. Підготовка й участь у театралізованій виставі до казки (оповідання, вірша, мультфільму, дитячого художнього фільму).

7. Виготовлення ляльок до лялькового театру (друкований варіант або ляльок можна виготовити самостійно) й підготовка вистави.

8. Відгадування загадок до казки (оповідання, вірша, мультфільму, дитячого художнього фільму), добір прислів'я, приказки, які можуть ілюструвати їхній зміст.

9. Відгадування кросвордів (відповідно до змісту казки (оповідання, вірша, мультфільму, дитячого художнього фільму)).

10. Участь у гри-подорожі (відповідно до змісту казки (оповідання, вірша, мультфільму, дитячого художнього фільму)).

11. Домальовування ілюстрації (відповідно до змісту казки (оповідання, вірша, мультфільму,

Таблиця 1

Казки, твори дитячої художньої літератури, вірші, мультиплікаційні й художні фільми, які сприяють формуванню здоров'язбережувальної компетентності дошкільників і молодших школярів, у тому числі з ООП

Види творів	Приклади
Казки, твори дитячої художньої літератури	К. Чуковський «Мийдодір», «Федорине горе», «Айболить»; С. Могилевська «Про Машеньку та Королеву Зубну Щітку»; В. Маяковський «Що є добре, що – погано», «Історія Власа – ледаря і лоботряса»; І. Ревю «Казка про здоров'я», «Про розумне здоров'я»; О. Веселова «Рукавички здоров'я»; Л. Щепачова «Як Ведмежатко Шуня здоров'я шукало»; С. Прокоф'єва, Г. Сапгір «Рум'яні щоки», казка про здоров'я «Мене звать Вітамінка» й інші
Вірші	Г. Бойко «Бруднуля», «Здоровим будь!», «Юля-Бруднуля» «Вереди»; Ю. Махмутбек «Про Бруднулю Петрика»; С. Бялковська, А. Кардашова «Юля-чистюля»; А. Барто «Дівчинка-нечупара»; С. Михалков «Про дівчинку, яка погано їла», «Дядя Стьопа»; Л. Яхнін «Правдива історія»; Е. Успенський «Жахлива історія»; Б. Заходер «Петрик мріє»; Ю. Тувім «Лист усім дітям з однієї важливої справи» й інші
Мультиплікаційні фільми	«Трубка і ведмідь», «Королева Зубна щітка», «Про Буку», «Ключ», «Спортландія», «Ох і Ах», «Ох і Ах ідуть у похід», «Лісова історія», «Нехочуха», «Здоров'я починається вдома», «Ваше здоров'я», «Лікування Василя», «Невимвако», «Пташка Тарі», «Навіщо чистити зуби», «Казка старого дуба», «Жило собі життя. Рот і зуби», «Кумедна сімейка. Питання чистоти», «Фіксики. Мікроби», «Фіксики. Зубна щітка», «Смішарики. Особиста гігієна», «Машкіни страшилки. Як хлопчик боявся умиватися», «Про бегемота, який боявся щеплень», «Маша та Ведмідь. Велике прання», «Маша та Ведмідь. Будьте здорові!», «Маша та Ведмідь. Солодке життя», «Чоловічка намалював я» та інші
Художні фільми	«Історія дельфіна», «Карате-пацан», «Валл-і», «Чарлі та шоколадна фабрика», «Поліанна», «Веселе сновидіння, або сміх та сльози», «Пригоди жовтої валізки» й інші

дитячого художнього фільму), домальовування та лічба окремих предметів (порахуй, скільки щіток на малюнку), обведення (обведи мильні бульбашки), штрихування тощо.

12. Формування розумових операцій (узагальнення, аналіз, синтез тощо) на основі змісту твору. Наприклад: Назвіть одним словом: чашка, ложка, виделка, чайник, тарілка, самовар (посуд) (К.Чуковський «Федорине горе»); щітка, мило, губка, рушник, гребінець (предмети особистої гігієни) (К.Чуковський «Мийдодір»).

Усі названі види вправ і завдань можна пропонувати виконувати колективно, в парах, мікрогрупах та індивідуально під час занять у закладі дошкільної освіти, уроків різних видів і позакласній діяльності в початкових класах.

Висновки і пропозиції. Нами було здійснено аналіз науково-педагогічної літератури з питання формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників і молодших школярів, у тому числі й з ООП, який свідчить про те, що казкотерапія є ефективним, цікавим і доступним засобом, який може бути використаний педагогом у роботі з формування здоров'язбережувальної компетентності дітей дошкільного й молодшого шкільного віку, в тому числі й з ООП.

Було визначено перелік казок, творів дитячої художньої літератури, віршів, мультиплікаційних і художніх фільмів, які сприяють формуванню здоров'язбережувальної компетентності дошкільників і молодших школярів, у тому числі й з ООП, представлений у таблиці 1.

Серед прикладів різних видів діяльності на матеріалі засобів казкотерапії ми можемо навести такі (виконуються колективно, в парах, мікрогрупах та індивідуально під час занять у закладі дошкільної освіти, уроків різних видів і позакласній діяльності в початкових класах):

1) аналіз змісту твору, поведінки героїв, їхніх учинків, до чого вони приводять, визначення головної думки, розгляд ілюстрацій і бесіда за ними;

2) збирання пазлів-ілюстрацій до казок;

3) робота з інтерактивною книгою / книжкою-іграшкою / книжкою з піктограмами;

4) самостійне малювання ілюстрацій;

5) постановка речення в правильній послідовності (відповідно до змісту казки (оповідання, вірша, мультфільму, дитячого художнього фільму));

6) підготовка й участь у театралізованій виставі до казки (оповідання, вірша, мультфільму, дитячого художнього фільму);

7) виготовлення ляльок до лялькового театру й підготовка вистави;

8) відгадування загадок до казки (оповідання, вірша, мультфільму, дитячого художнього фільму), добір прислів'я, приказки, які можуть ілюструвати їхній зміст;

9) відгадування кросвордів;

10) участь у грі-подорожі;

11) домальовування ілюстрації, окремих предметів, обведення, штрихування;

12) формування розумових операцій: узагальнення, аналіз, синтез на основі змісту твору тощо.

Перспективи подальших наукових пошуків у напрямі цієї проблеми ми вбачаємо в розробці методичних рекомендацій для вчителів, вихователів, фахівців у галузі спеціальної освіти й батьків щодо формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників і молодших школярів, у тому числі й з ООП, засобами казкотерапії для здійснення освітнього процесу в закладах дошкільної освіти й початкових класах, в яких навчаються діти з ООП.

Список використаної літератури:

1. Андрищенко Т.К. Аксиологічний аспект проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності в дітей дошкільного віку. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 1. С. 78–81.
2. Андрищенко Т.К. Формування в дітей дошкільного віку здоров'язбережувальних життєвих навичок. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди»* : збірник наукових праць. 2011. Вип. 23. С. 18–22.
3. Ващенко О.М. Формування умінь і навичок здорового способу життя учнів I-IV класів шкіл-інтернатів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 ; Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2007. 21 с.
4. Калюжна О.І. Формування навичок здорового способу життя підлітків у позашкільному навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 ; Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2010. 18 с.
5. Логвиненко О.Б. Здоровий спосіб життя як наукове інтегроване поняття. *Молодь і ринок*. 2014. № 5. С. 62–65.
6. Маркова О.В. Виховання здорового способу життя учнів старшого підліткового віку з ослабленим здоров'ям : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 ; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2011. 20 с.
7. Миценко В.І. Життєві навички та ключові компетентності як основа здорового способу життя. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2007. № 1. С. 102–105.
8. Петрик О.І., Валецька Р.О. Соціальна необхідність навчання основ здоров'я в дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах. *Педагогічний пошук*. 2011. № 3. С. 22–24.
9. Петрик О.І., Валецька Р.О. Формування культури здоров'я як навчально-виховний процес у початковій та загальноосвітній школі. *Педагогічний пошук*. 2011. № 2. С. 34–36.

10. Роль сказок для формирования привычек к здоровому образу жизни у дошкольников. URL: https://mdou231.edu.yar.ru/konsultatsii_spetsialistov/konsultatsii_vospitatelya/rol_skazok_dlya_formirovaniya_privich_65.html.
11. Фішев С.О., Фішев Ю.О. Деякі концепти формування в дітей та молоді культури здоров'я та здорового способу життя у процесі фізичного виховання. *Слобожан. наук.-спорт. вісник*. 2013. № 3. С. 197–199.
12. Цюпак Ю.Ю., Деделюк Н.А., Цюпак Т.Є. Формування основних здоров'язберігальних знань і навичок молодших школярів дитячого притулку. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2016. № 2. С. 26–32.

Kazachiner O., Hordiienko I. The forming of the health-saving competence of preschool children and primary schoolchildren, with special educational needs, by fairytale therapy means

The article is devoted to defining the peculiarities of forming health-saving competence of preschool children and primary schoolchildren, including the ones with special educational needs, by fairytale therapy means. A list of relevant fairy tales, works of children's literature, poems, cartoons and films was identified. The interrelated directions of formation and development health-saving competence of preschool children and primary school students, including the ones with special educational needs, by fairytale therapy means are highlighted: The Daily Routines. Sports and health. Health and illness. Moral health. Formation of vital values. Personal hygiene, cultural and hygiene skills. Quenching. Food culture. Useful and harmful food. Self-service. Careful attitude to toys and things. Sleeping and rest. Examples of different activities for children using the fairytale therapy materials are given: 1) analysis of the story content, the behaviour of characters, their actions, what they lead to, determination of the main opinion, consideration of illustrations and conversation behind them; 2) collecting puzzle illustrations for fairy tales; 3) work with interactive book / toy-book / book with icons; 4) independent drawing the illustrations; 5) to put the sentence in the correct order (according to the content of the fairy tale (story, poem, cartoon, children's film)); 6) preparation and participation in a theatrical performance for a fairy tale (story, poem, cartoon, children's film); 7) production of puppets to puppet theatre and preparation of the performance; 8) guessing puzzles to a fairy tale (story, poem, cartoon, children's film), selecting proverbs, sayings that can illustrate their content; 9) guessing crossword puzzles; 10) participation in the game trip; 11) housekeeping of illustrations, separate objects, strokes, hatching; 12) formation of mental operations: generalization, analysis, synthesis based on the content of the story, etc.

Key words: competence, health, health-saving competence, fairytale therapy, preschool children, primary schoolchildren, children with special educational needs.